

Олексій Кузнецов

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. Сковороди; Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-1699-7859
E-mail: o.kuznetsov@seznam.cz

Ольга Радько

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки, Харківська державна академія культури; Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-0762-1531
E-mail: radko.olga@meta.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ РЕЛІГІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ВІРУЮЧИХ

Анотація: стаття присвячена дослідженню показників релігійної активності та використання молитви як копінгу, екзистенційних ресурсів, релігійної саморегуляції, особистісних чеснот. В дослідженні взяли участь 98 осіб віруючих різних конфесій. Було виявлено, що чим вищим є прояв релігійної активності як синергія здатності до релігійних переживань, вчинків та глибока внутрішня потреба у спілкуванні з Теосом, тим більшою мірою у віруючих проявляється автономна релігійна саморегуляція та психологічна нагальна потреба у використанні молитви для забезпечення різних копінгових функцій. Показано, що релігійна активність позитивно пов'язана із такими особистісними чеснотами, як постійність, цілісність, доброта, милосердя, смиренність, розсудливість та духовність, утім зовнішня релігійна мотивація пов'язана із креативністю, любов'ю до навчання, життєрадісністю, любов'ю, соціальним інтелектом, надією, вдячністю та гумором, тобто наявністю адаптивного потенціалу для викликів сучасного життя віруючого. Крім того, вищі показники зовнішньої релігійності передбачають вищу міру розвитку екзистенційних ресурсів особистості. Визначено, що природничий світогляд відповідає вищій мірі розвитку морального компоненту духовного інтелекту, натомість релігійний світогляд більшою мірою взаємозумовлений високими показниками трансцендентного компоненту духовного інтелекту віруючих.

Ключові слова: релігійна активність; особистісні чесноти; релігійна саморегуляція; екзистенційні ресурси; духовний інтелект.

Oleksiy Kuznetsov

candidate of psychological sciences, associate professor of the department of psychology,
H. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; Kharkiv, Ukraine
E-mail: o.kuznetsov@seznam.cz

Olga Radko

candidate of psychological sciences, associate professor of the department of psychology and
pedagogy, Kharkiv state academy of culture; Kharkiv, Ukraine
E-mail: radko.olga@meta.ua

© Олексій Кузнецов, Ольга Радько, 2023

PSYCHOLOGICAL CORRELATIONS OF RELIGIOUS ACTIVITY OF BELIEVERS

Abstract: the article is devoted to the study of indicators of religious activity and the use of prayer as coping, existential resources, religious self-regulation, personal virtues. 98 people of different faiths took part in the study. It was found that the higher the manifestation of religious activity as a combination of the ability to religious experiences, actions and a deep inner need to communicate with Theos, the greater the autonomous religious self-regulation and psychological need to use prayer to ensure various coping functions. It is shown that religious activity is positively related to such personal virtues as constancy, integrity, kindness, mercy, humility, prudence and spirituality, however, external religious motivation is related to creativity, love of learning, cheerfulness, love, social intelligence, hope, gratitude and humor, that is, having an adaptive potential for the challenges of the modern life of a believer. In addition, higher indicators of external religiosity predict a higher degree of development of the existential resources of the individual. It was determined that the naturalistic worldview corresponds to a higher degree of development of the moral component of spiritual intelligence, whereas the religious worldview is to a greater extent mutually determined by high indicators of the transcendental component of spiritual intelligence in believers.

Key words: religious activity; personal virtues; religious self-regulation; existential resources; spiritual intelligence.

Oleksiy Kuznetsov, Olga Radko

An extended abstract of the paper on the subject of:
“Psychological correlations of religious activity of believers”

Problem setting. Religion, apart from social, economic and political reasons, also has deep psychological roots. In this regard, religiosity as an integral phenomenon of the inner and outer world of a person requires a detailed study to determine the objective impact on individual characteristics and personality development. Using the example of believers, the study of the religious activity of an individual allows for a more detailed analysis of the influence of religion on a person's consciousness and behavior. That is why the choice of the phenomenon of religious activity as a subject of research is expedient and relevant. In addition, the relevance of the chosen topic is determined by the crisis situation of modern Ukrainian society, where a number of problematic phenomena in the field of religion cause: 1) valuable disorientation and a spiritual vacuum of consciousness; 2) the phenomenon of anomie in the youth environment; 3) the wide distribution of traditional and non-

traditional confessions, which raises the question of the nature of the influence of different faiths on a person; 4) the crisis of the social institution of religion as a contradiction between established dogma and the actual religious needs of believers; 5) an individual spiritual crisis that occurs in the life of every person, the essence of which is the need to realize and define the existential foundations of being.

Recent research and publications analysis. The analysis of the latest research and publications, which highlighted the problem of religious activity of believers, showed that it is a complex multi-component phenomenon of the psyche, which is characterized as a measure of the subject's implementation of transcendental, theistic - religious intentions in the surrounding reality, aimed at realizing a connection between the subject and Theos and expressed by faith in the supernatural, as well as in specific numinous experiences, cult actions,

deeds and behavior in general (according to S. Smirnov) [cit. for 3]. In the study of N. Savelyuk, it is indicated that, in general, activism is a system of multifaceted personal manifestations of the functioning of the whole psyche, and religious activism is an integrative form of personal activity that periodically experiences certain sacred, very often intuitive, irrational emotional processes and states (affective aspect), recognizes as certain typical religious ideas and concepts are true (cognitive aspect), realizes, accepts and realizes religiously relevant needs, motives, intentions (motivational-goal aspect), and also carries out actions corresponding to all these internal feelings, ideas, motives, intentions and external religious norms and actions (conative aspect). Based on the specified theoretical ideas and methodological principles of religious activity research proposed by the above authors, we analyzed the connections between religious activity and other phenomena of the psyche of believers, which will be explained below.

***Paper objective** to determine and describe the psychological correlates of the religious activity of believers.*

***Paper main body.** The research was conducted during February-April 2023 remotely using Google forms. The research sample consisted of 98 people who, according to the preliminary questionnaire, are believers of various denominations. The following methods were used in the presented research: Personal questionnaire "Methodology for measuring religious activity" D. Smirnov; The prayer questionnaire by A. Lukow, Questionnaire of the spiritual intelligence of the personality O. Holovina; Questionnaire of existential resources of the individual (I. Brynza, O. Ryazantseva); Questionnaire of personal virtues S. Vodyakha.*

It was determined that indicators of religious experiences are negatively related to external religious regulation and positively - to identified and internal regulation. Therefore, true religious experiences are characteristic of those

believers who have an inner need to communicate with God and identify themselves with a believer of a certain denomination, on the other hand, those who use religion as a certain stereotyped patterned behavior, ritual and tribute to traditions show less capacity for religious experiences. It is quite evident that extrinsic religious motivation is negatively related to intrinsic religious self-regulation and identified religious regulation, whereas intrinsic religious motivation is directly related to autonomous religious regulation as determined by indicators of identified and intrinsic regulation. The religious worldview fully corresponds to all the regulators of religious behavior, on the other hand, the naturalistic (materialistic, atheistic) worldview has inverse relations with religious self-regulation. Religious actions as specific manifestations of religious behavior are positively related to indicators of autonomous religious self-regulation, i.e. interest in God, inner need for communication with God, self-identification with a believer.

It was found that religious experiences are positively correlated with indicators of virtues: humor, humility, justice, social intelligence, leadership, kindness, integrity, constancy, and negatively with indicators of hope. It was determined that indicators of external religious motivation are negatively and internal – positively related to constancy, integrity, kindness, prudence, charity, spirituality and vice versa with indicators of love to learn, cheerfulness, love, gratitude, hope and humor. Thus, behavioral manifestations of religious activity are to a greater extent positively related to the personal virtues of believers. Therefore, external or internal religious motivation has its advantages and disadvantages in the development of personal virtues. The contribution of religious actions as a way of behavior in the manifestation of personal virtues is definitely positive.

External religious motivation against the background of a natural worldview

manifests itself in greater existential fullness of the life of believers, on the other hand, deep religious convictions and true religiosity can stand in the way of the development of existential resources of the individual, just as their lack can determine the actualization of internal religious motivation in believers. Thus, religiosity acts as a means of personal adaptation and improves the experience of an existential crisis.

Therefore, under the condition of manifestation of a natural worldview, the moral component of spiritual intelligence is manifested to a greater extent as the ability for moral self-regulation and virtuous behavior, which is based on rethinking the moral values of goodness and mercy. Internal religious motivation, the capacity for religious experiences, and the intensity of religious actions presuppose a higher degree of transcendental spiritual intelligence, which is the ability to self-transcendence, intuition, self-awareness, and self-control, and the existential component of spiritual intelligence, as the ability to solve problems of existential reality and search for the meaning of life, presupposes a higher manifestation of religious actions.

***Conclusions of the research:** as a result of the correlational analysis, it was determined that the higher the manifestation*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Релігія, крім соціальних, економічних та політичних причин, також має глибокі психологічні корені. У зв'язку з цим релігійність як невід'ємне явище внутрішнього та зовнішнього світу людини вимагає детального дослідження, щоб визначити об'єктивний вплив на індивідуальні характеристики та розвиток особистості. На прикладі віруючих дослідження релігійної активності особистості дозволяє більш детально проаналізувати вплив релігії на свідомість та поведінку людини. Саме тому вибір феномену релігійної активності як предмету дослідження є доці-

of religious activity as an alloy of the ability to religious experiences, actions and a deep inner need to communicate with Theos, the greater the autonomous religious self-regulation and the psychological need to use prayer to ensure various coping skills. functions - as confession, gratitude, request, meditation and habit. Religious activity as an expression of internal religious motivation is positively related to such personal virtues as constancy, integrity, kindness, charity, humility, prudence and spirituality, however, external religious motivation also has its "advantages" in the manifestation of personal virtues, being associated with creativity, love of learning, cheerfulness, love, social intelligence, hope, gratitude and humor, i.e. having an adaptive potential for the challenges of modern life as a believer. In addition, higher indicators of external religiosity predict a higher degree of development of the existential resources of the individual. It was determined that the naturalistic worldview corresponds to a higher degree of development of the moral component of spiritual intelligence, whereas the religious worldview is to a greater extent mutually determined by high indicators of the transcendental component of spiritual intelligence in believers.

льним та актуальним. Крім того, актуальність обраної теми визначається кризою ситуації сучасного українського суспільства, де низка проблемних явищ у полі релігії зумовлює: 1) цінну дезорієнтацію та духовний вакуум свідомості; 2) явище аномії в молодіжному середовищі; 3) широке поширення традиційних та нетрадиційних конфесій, що ставить питання про природу впливу різних віросповідань на людину; 4) кризу соціального інституту релігії як суперечність усталеної догми та фактичних релігійних потреб віруючих; 5) індивідуальну духовну кризу, яка відбувається в житті кожної людини, сутність якої полягає у необхідності реалізації та визначення екзистенціальних

основ буття. Згідно Цілей сталого розвитку, зокрема зі “сприяння розбудові миролюбного і всеохопного суспільства” [3] вивчення релігійної активності людини як її копінгового ресурсу виявляється надзвичайно актуальним, утім недостатньо дослідженим питанням сучасної психологічної науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спирається автор, зокрема проблему релігійної активності віруючих показав, що вона являє собою складний багатокомпонентний феномен психіки, що характеризується як міра здійснення суб’єктом в навколишній дійсності трансцендентних, теїстичних – релігійних інтенцій, спрямованих на здійснення зв’язку між суб’єктом і Теосом та виражений вірою у надприродне, а також у специфічних нумінозних переживаннях, культових діях, вчинках та поведінки загалом (за С. Смирновим) [3]. У дослідженні Н. Савелюк вказується, що загалом активність є системою багатоаспектних особистісних проявів функціонування цілісної психіки, а релігійна активність є інтегративною формою активності особистості, яка періодично переживає певні сакральні, дуже часто інтуїтивні, ірраціональні емоційні процеси та стани (афективний аспект), визнає за істинні певні типові релігійні уявлення та поняття (когнітивний аспект), усвідомлює, приймає та реалізує релігійно релевантні потреби, мотиви, інтенції (мотиваційно-цільовий аспект), а також здійснює відповідні усім цим внутрішнім почуттям, уявленням, мотивам, інтенціям і зовнішнім релігійним нормам дії та вчинки (конативний аспект) [3]. Вивченню релігійної активності присвячено чимало сучасних зарубіжних досліджень, зокрема визначено позитивну роль внутрішньої релігійності у психологічному благополуччі [4; 8], самоконтролі [7] та психічному здоров’ї [9], проте в Україні емпіричні розвідки проблеми релігійної активності віруючих значно обмежені через недостатню розробленість

вітчизняної методології дослідження релігійності особистості, табування тематики віри та релігії у науковому пізнанні. Утім за останні роки було здійснено і продовжують реалізовуватись власні авторські розробки та адаптації англійських психодіагностичних інструментів із проблематики релігійності, що і уможливило дане дослідження.

Виходячи із зазначених теоретичних уявлень та методологічних принципів дослідження релігійної активності, запропонованих вказаними вище авторами, ми здійснили аналіз зв’язків релігійної активності з іншими феноменами психіки віруючих, що буде викладено нижче.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У представленому дослідженні вперше розглянуто зв’язки між релігійною активністю та іншими особистісними особливостями духовної сфери особистості – екзистенційними ресурсами, особистісними чеснотами, духовним інтелектом, релігійною саморегуляцією та молитвою як копінгом.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – визначити і описати психологічні кореляти релігійної активності віруючих.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження було проведене протягом лютого-квітня 2023 року дистанційно засобами гугл-форм. Вибірку досліджуваних склали 98 осіб, які за даними попереднього анкетування є віруючими різних конфесій (громадян України, віком від 17 до 56 років, серед яких за результатами анкетування було виявлено 75 християн (36 протестантів, 26 прихожан УПЦ, 12 католиків, 11 прихожан Української греко-католицької Церкви), 10 прибічників юдаїзму та 13 - ісламу). Участь в опитуванні була добровільною, за результатами попереднього анкетування було визначено, що усі респонденти ідентифікують себе як віруючі люди.

У представленому дослідженні були використані такі методики: Особистісний питальник “Методика виміру релігійної активності” Д. Смірнова [3]; Опитувальник молитви А. Лакоу [6] адаптований на кафедрі психології ХНПУ імені Г. Сковороди у 2018 році [1]; Опитувальник духовного інтелекту особистості О. Говіної [1]; Опитувальник екзистенційних ресурсів особистості (І. Бринза, О. Рязанцева) [1];

Опитувальник особистісних чеснот С. Водяхи [1].

За результатами кореляційного аналізу з використанням критерію r-Пірсона було отримано низку кореляцій між показниками релігійної активності та релігійної саморегуляції (таблиця 1), молитви як копінгу (таблиця 2), особистісних чеснот (таблиця 3), екзистенційних ресурсів (таблиця 4) та духовного інтелекту (таблиця 5).

Таблиця 1

Кореляції показників релігійної активності та релігійної саморегуляції віруючих

Показники	Зовнішня регуляція	Інтроєктована регуляція	Ідентифікована регуляція	Внутрішня саморегуляція
Релігійні переживання	-0,44*	-0,12	0,72**	0,56**
Зовнішня релігійна мотивація	0,02	0,03	-0,77**	-0,81**
Внутрішня релігійна мотивація	-0,02	-0,03	0,77**	0,81**
Релігійний світогляд	0,37*	0,65**	0,36*	0,49*
Природничий світогляд	-0,37*	-0,65**	-0,36*	-0,49*
Релігійні дії	-0,00	0,18	0,57**	0,72**

* $p < 0,01$, ** $p < 0,0001$

Визначено, що показники релігійних переживань негативно пов’язані із зовнішньою релігійною регуляцією та позитивно – із ідентифікованою та внутрішньою регуляцією. Отже, справжні релігійні переживання властиві тим віруючим, які мають внутрішню потребу в спілкуванні з Богом та ідентифікують себе із віруючим певної конфесії, натомість ті, хто використовують релігію як певну стереотипну шаблонну поведінку, ритуал та данину традиціям меншою мірою виявляють здатність до релігійних переживань. Цілком очевидним виявляється те, що зовнішня релігійна мотивація негативно пов’язана із внутрішньою релігійною саморегуляцією та ідентифікованою релігійною регуляцією, натомість внутрішня релігійна мотивація має прямі зв’язки із

автономною релігійною регуляцією, що визначається показниками ідентифікованого та внутрішнього регулювання.

Релігійний світогляд цілком відповідає усім регуляторам релігійної поведінки, натомість природничий (матеріалістичний, атеїстичний) світогляд має обернені зв’язки із релігійною саморегуляцією.

Релігійні дії як конкретні прояви релігійної поведінки позитивно пов’язані із показниками автономної релігійної саморегуляції, тобто інтересом до Бога, внутрішньою потребою у спілкуванні з Богом, ідентифікацією себе із віруючою людиною.

З таблиці 2 можна зробити висновок, що показники релігійної активності пов’язані із більшістю способів використання молитви як копінгу. Так, релігійні переживання як почуття піднесеності, пе-

реживання катарсису у релігійній поведінці, емоційний підйом при спілкуванні із Богом тим більше проявляються у віруючих, чим частіше і більш інтенсивно вони використовують молитву як сповідь, просьбу за інших, вираження вдячності Богу, як медитацію та як звичку або щоденний ритуал.

Зовнішня релігійна мотивація має негативні, а внутрішня – позитивні зв'язки із різними способами використання молитви як допінгу – сповіді, просьби за інших, вдячності, медитації та звички. Отже, зовнішня релігійність як декларативне ототожнення себе в якості віруючого на тлі невпевненості в існуванні Бога, негативно пов'язано із вірою у силу молитви та щоденним практикуван-

ням молитви задля досягнення різних допінгових цілей, натомість внутрішня релігійність як справжня віра в Бога передбачає більш активне використання молитви як копінгу.

Релігійний світогляд передбачає вищі показники використання молитви як сповіді, просьби за інших, вдячності, просьби для себе, ритуалу, медитації та звички, натомість природний світогляд негативно пов'язаний із частотою, варіативністю функцій та використанням молитви загалом.

Релігійні дії як прояв релігійної активності на поведінковому рівні передбачають вищі показники інтенсивності, частоти та варіативності використання молитви.

Таблиця 2

Кореляції показників релігійної активності та молитви як копінгу віруючих

Показники	Молитва-сповідь	Молитва-Просьба за інших	Молитва-вдячність	Молитва-Прохання для себе	Молитва-ритуал	Молитва-медитація	Молитва-звичка
Релігійні переживання	0,61**	0,71**	0,55**	-0,06	0,07	0,59**	0,69**
Зовнішня релігійна мотивація	-0,60**	-0,54**	-0,75**	0,00	-0,14	-0,70**	-0,72**
Внутрішня релігійна мотивація	0,60**	0,54**	0,75**	-0,00	0,14	0,70**	0,72**
Релігійний світогляд	0,69**	0,39*	0,52**	0,56**	0,59**	0,66**	0,47*
Природничий світогляд	-0,69**	-0,39*	-0,52**	-0,56**	-0,59**	-0,66**	-0,47*
Релігійні дії	0,70**	0,69**	0,71**	0,36*	0,42*	0,77**	0,77**

* $p < 0,01$, ** $p < 0,0001$

У таблиці 3 показано кореляції показників релігійної активності та особистісних чеснот віруючих. Виявлено, що релігійні переживання позитивно корелюють із показниками чеснот: гумору, смирення, справедливості, соціального

інтелекту, лідерства, доброти, цілісності, постійності та негативно із показниками надії.

Визначено, що показники зовнішньої релігійної мотивації негативно, а внутрішньої – позитивно пов'язані із пос-

*ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗМІСТУ*

тійністю, цілісністю, добротою, розсудливістю, милосердям, духовністю і навпаки із показниками любов'ю до навчання, життєрадісністю, любов'ю, вдячністю, надією та гумором. Існують позитивні зв'язки між зовнішньою релігійною мотивацією та креативністю, любов'ю до учіння, життєрадісністю, любов'ю, соціальним інтелектом, вдячністю, гумором та надією і, відповідно, ці чесноти негативно корелюють із показниками внутрішньої релігійної мотивації.

Визначено негативні зв'язки релігійного світогляду із показниками креативності, неупередженості, любові до навчання, мудрості, хоробрості, життєрадісності, любові, соціального інтелекту, милосердя, саморегуляції, вдячності, надії, гумору, натомість природничий світогляд має позитивні зв'язки з цими якостями. Показники релігійного світогляду позитивно пов'язані із показниками чеснот постійності, цілісності, доброти та духовності.

Таблиця 3

Кореляції показників релігійної активності та особистісних чеснот віруючих

Показники	Релігійні переживання	Зовнішня релігійна мотивація	Внутрішня релігійна мотивація	Релігійний світогляд	Природничий світогляд	Релігійні дії
Креативність	-0,03	0,25*	-0,25*	-0,48***	0,48***	0,29**
Допитливість	0,00	-0,00	0,00	-0,19	0,19	0,49***
Неупередженість	-0,20	0,12	-0,12	-0,48***	0,48***	0,39***
Любов учинити	0,10	0,32**	-0,32**	-0,32**	0,32**	0,28**
Мудрість	-0,19	-0,11	0,11	-0,37**	0,37**	0,47***
Хоробрість	-0,19	0,07	-0,07	-0,32**	0,32**	0,32**
Постійність	0,25*	-0,40***	0,40***	0,66***	-0,66***	0,30**
Цілісність	0,41***	-0,32**	0,32**	0,88***	-0,88***	0,04
Життєрадісність	0,13	0,22*	-0,22*	-0,54***	0,54***	0,55***
Любов	-0,04	0,23*	-0,23*	-0,69***	0,69***	0,28**
Доброта	0,41***	-0,33**	0,33**	0,39***	-0,39***	0,60***
Соціальний інтелект	0,39***	0,41***	-0,41***	-0,31**	0,31**	0,38***
Громадянськість	0,13	-0,02	0,02	0,11	-0,11	0,46***
Справедливість	0,54***	0,04	-0,04	-0,15	0,15	0,57***
Лідерство	0,21*	-0,11	0,11	0,15	-0,15	0,36**
Милосердя	0,10	-0,84***	0,84***	-0,81***	0,81***	-0,15
Смирненість	0,44***	0,04	-0,04	0,16	-0,16	0,38***
Розсудливість	-0,11	-0,29*	0,29*	0,00	0,00	0,59***
Саморегуляція	0,09	-0,12	0,12	-0,23*	0,23*	0,77***
Прагнення до досконалості	-0,30**	0,01	-0,01	-0,21*	0,21*	0,24*
Вдячність	-0,17	0,49***	-0,49***	-0,44***	0,44***	-0,13
Надія	-0,32**	0,30**	-0,30**	-0,68***	0,68***	0,17
Гумор	0,24*	0,52***	-0,52***	-0,28*	0,28*	-0,22*
Духовність	0,16	-0,45***	0,45***	0,79***	-0,79***	0,15

* p<0,05, ** p<0,01 *** p<0,001 **** p<0,0001

Показники релігійних дій пов'язані негативно із показниками гумору, а позитивні – із показниками креативності, до-

питливості, неупередженості, любові до навчання, мудрості, хоробрості, постійності, цілісності, життєрадісності, любові,

доброти, соціального інтелекту, громадянськості, справедливості, лідерства, смирення, розсудливості, саморегуляції, прагнення до досконалості. Отже, поведінкові прояви релігійної активності більшою мірою позитивно пов'язані з особистісними чеснотами віруючих. Отже, зовнішня чи внутрішня релігійна

мотивація мають свої переваги та недоліки у розвитку особистісних чеснот. Однозначно позитивним є внесок релігійних дій як способу поведінки у прояві особистісних чеснот. У таблиці 4 показано кореляції показників релігійної активності та екзистенційних ресурсів віруючих.

Таблиця 4

Кореляції показників релігійної активності з екзистенційними ресурсами віруючих

Показники	Ресурс Свободи	Ресурс Сенсу	Ресурс Милосердя	Ресурс Прийняття	Ресурс Віри	Загальний показник
Релігійні переживання	0,20	0,21*	-0,05	0,60****	0,31	0,31**
Зовнішня релігійна мотивація	0,67****	0,03	-0,18	0,61****	0,44****	0,66****
Внутрішня релігійна мотивація	-0,67****	-0,03	0,18	-0,61****	-0,44****	-0,66****
Релігійний світогляд	-0,45***	0,00	-0,15	-0,30**	-0,61****	-0,65****
Природничий світогляд	0,45****	0,00	0,15	0,30**	0,61****	0,65****
Релігійні дії	-0,01	0,53****	0,44****	0,24*	0,07	0,04

* p<0,05, ** p<0,01 *** p<0,001 **** p<0,0001

Визначено, що ресурс свободи як усвідомлення власної свободи у житті, розкутість та неупередженість у переконаннях позитивно пов'язана із зовнішньою релігійною мотивацією та природничим світоглядом. Ресурс сенсу як висока міра осмисленості життя передбачає вищі показники релігійних переживань та дій. Релігійні дії також позитивно корелюють із ресурсом милосердя як проявом доброти до інших як сенсу життя. Ресурс прийняття як досягнення спокою та виваженості у житті, здатності приймати дійсність, себе та інших такими, як вони є, передбачає вищі показники релігійних переживань, зовнішньої релігійної мотивації, природничого світогляду та релігійних дій. Загальний показник екзистенційних ресурсів особистості передбачає

вищі показники релігійних переживань, зовнішньої релігійної мотивації на тлі природничого світогляду та вищий рівень релігійних дій. Отже, зовнішня релігійна мотивація на тлі природничого світогляду виявляється у більшій екзистенційній наповненості життя віруючих, натомість глибокі релігійні переконання та справжня релігійність може стояти на заваді розвитку екзистенційних ресурсів особистості так само, як і їх гостра нестача може зумовлювати актуалізацію внутрішньої релігійної мотивації у віруючих. Таким чином, релігійність виступає засобом адаптації особистості та поліпшує переживання екзистенційної кризи.

У таблиці 5 показано зв'язки між релігійною активністю та духовним інтелектом віруючих.

Кореляції показників релігійної активності та духовного інтелекту віруючих

Показники	Трансцендентний компонент духовного інтелекту	Екзистенційний компонент духовного інтелекту	Моральний компонент духовного інтелекту
Релігійні переживання	0,36**	0,05	-0,32**
Зовнішня релігійна мотивація	-0,49***	0,09	-0,04
Внутрішня релігійна мотивація	0,49***	-0,09	0,04
Релігійний світогляд	-0,67****	-0,21*	-0,57****
Природничий світогляд	0,67****	0,21*	0,57****
Релігійні дії	0,44***	0,51****	0,12

* p<0,05, ** p<0,01 *** p<0,001 **** p<0,0001

Визначено, що релігійні переживання негативно пов'язані моральним та позитивно - із трансцендентними компонентами духовного інтелекту. Зовнішня релігійна мотивація та природничий світогляд негативно, а внутрішня релігійна мотивація та релігійний світогляд – позитивно пов'язані із трансцендентним компонентом духовного інтелекту. Релігійні дії передбачають вищі показники трансцендентного та екзистенційного компонентів духовного інтелекту віруючих. Моральний компонент духовного інтелекту позитивно пов'язаний із природничим світоглядом та негативно – з релігійним світоглядом.

Отже, за умови прояву природничого світогляду більшою мірою проявляється моральний компонент духовного інтелекту як здатність до моральної саморегуляції та добросовісної поведінки, що основана на переосмисленні моральних цінностей добра і милосердя. Внутрішня релігійна мотивація, здатність до релігійних переживань та інтенсивність релігійних дій передбачають вищу міру трансцендентного духовного інтелекту, що є здатністю до самотрансценденції, інтуїції, самоусвідомлення та самоконтролю, а екзистенційний компонент духовного інтелекту як здатність до вирішення проблем

екзистенційної реальності та пошуку смислів життя передбачає вищий прояв релігійних дій.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті кореляційного аналізу було визначено, що чим вищим є прояв релігійної активності як синергії здатності до релігійних переживань, вчинків та глибокої внутрішньої потреби у спілкуванні з Теосом, тим більшою мірою у віруючих проявляється автономна релігійна саморегуляція та психологічна потреба у використанні молитв для забезпечення різних копіювальних функцій – як сповіді, вдячності, прохання, медитації та звички. Релігійна активність як вираження внутрішньої релігійної мотивації позитивно пов'язана із такими особистісними чеснотами, як: постійність, цілісність, доброта, милосердя, смиренність, розсудливість та духовність, утім зовнішня релігійна мотивація також має свої «переваги» в прояві особистісних чеснот, виявляючись пов'язаною із креативністю, любов'ю до навчання, життєрадісністю, любов'ю, соціальним інтелектом, надією, вдячністю та гумором, тобто маючи адаптивний потенціал для викликів сучасного життя віруючого. Крім того, вищі показники зовнішньої релігійності передбача-

ють вищу міру розвитку екзистенційних ресурсів особистості. Визначено, що природничий світогляд відповідає вищій мірі розвитку морального компоненту духовного інтелекту, натомість релігійний світогляд більшою мірою взаємозумовлений високими показниками трансцендентного

компоненту духовного інтелекту у віруючих.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку виявляються у врахуванні ресурсних форм релігійної активності у формуванні екзистенційної наповненості життям у віруючих.

Список літератури:

1. Головіна О. Застосування опитувальника “Духовний інтелект особистості” у вивченні духовності людини / О. Головіна // Вісник національного університету оборони України. Збірник наукових праць. – К: НУОУ. – 2015. – Вип. 3(46). – С. 64 – 68

2. Кузнецов О. Молитва як предмет мовленнєвої діяльності та її комунікативний намір / О. Кузнецов, Т. Хомуленко, К. Фоменко // Психолінгвістика. – 2018. – 23(1). – С. 309 – 326. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1211565>.

3. Савелюк Н. Психологія розуміння релігійного дискурсу / Н. Савелюк. – Київ: КНТ. – 2017. – С. 400

4. Цілі сталого розвитку. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83

5. Hoogeveen, S., Sarafoglou, A., Aczel, B., van Elk, M., Wagenmakers, E.-J. (2022), “A many-analysts approach to the relation between religiosity and well-being”, *Religion, Brain and Behavior* this link is disabled, <https://doi.org/10.1080/2153599X.2022.2070255>.

6. Luckow, A., Ladd, K. L., Spilka, B., McIntosh, D. N., Parks, C., LaForett, D. (1997), “The structure of prayer”, Un published manuscript, University of Denver, Denver, CO.

7. Marcus, Z.J., McCullough, M. E. (2021), “Does religion make people more self-controlled? A review of research from

the lab and life”, *Current Opinion in Psychology* this link is disabled, 40, pp. 167 – 170

8. Villani, D., Sorgente, A., Iannello, P., Antonietti, A. (2019), “The role of spirituality and religiosity in subjective well-being of individuals with different religious status”, *Frontiers in Psychology*, 10, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01525>

9. Weber, S. R., Pargament, K. I. (2014), “The role of religion and spirituality in mental health”, *Current Opinion in Psychiatry*, 27(5), pp. 358 – 363, <https://doi.org/10.1097>

References:

1. Golovina, O. (2015), “Application of the questionnaire “Spiritual intelligence of the individual” in the study of human spirituality”, *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine, Collection of scientific papers*, K: NUOU, Issue 3(46). P. 64-68.

2. Kuznetsov, O., Khomulenko, T., Fomenko, K. (2018), “Prayer as a subject of speech activity and its communicative intention”, *Psycholinguistics*, 23(1), pp. 309 – 326, available at: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1211565>.

3. Savelyuk, N. (2017), “Psychology of understanding religious discourse”, *Kyiv: KNT*, p. 400

4. “Sustainable Development Goals”, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83

5. Hoogeveen, S., Sarafoglou, A., Aczel, B., van Elk, M., Wagenmakers, E.-J. (2022), “A many-analysts approach to the

relation between religiosity and well-being”, *Religion, Brain and Behavior* this link is disabled, <https://doi.org/10.1080/2153599X.2022.2070255>.

6. Luckow, A., Ladd, K. L., Spilka, B., McIntosh, D. N., Parks, C., LaForett, D. (1997), “The structure of prayer”, Unpublished manuscript, University of Denver, Denver, CO.

7. Marcus, Z.J., McCullough, M. E. (2021), “Does religion make people more self-controlled? A review of research from

the lab and life”, *Current Opinion in Psychology* this link is disabled, 40, pp. 167 – 170

8. Villani, D., Sorgente, A., Iannello, P., Antonietti, A. (2019), “The role of spirituality and religiosity in subjective well-being of individuals with different religious status”, *Frontiers in Psychology*, 10, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01525>

9. Weber, S. R., Pargament, K. I. (2014), “The role of religion and spirituality in mental health”, *Current Opinion in Psychiatry*, 27(5), pp. 358 – 363, <https://doi.org/10.1097>

Стаття надійшла до редколегії 18.06.2023